

8. *Гнатюк 1966*: Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 205.
 9. *Гнатюк 1899*: Гнатюк В. Галицько-руські анекдоти. // Етнографічний збірник., 1899, Львів, Т.УІ. - С.1-2.
 10. *Гнатюк 1916*: Гнатюк В.М. Українська народна словесність. – Львів, 1916. В.Гнатюк Українська народна словесність. (В справі записів українського етнографічного матеріалу). – Відень, 1916)
 11. *Гнатюк 1913*: Гнатюк В.М. Українські народні казки. – Л.(накладом українсько-руської видав. спілки), 1913. – 168 с.
 12. *Горький 1955*: Горький М. Про казки // Твори: У 16-ти томах. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1955. – Т. 16. – С. 193.
 13. *Дунаєвська 1990*: Дунаєвська Л.Ф. Напиймося з живого джерела / З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників. – К.: Радянська школа, 1990. – С.16.
 14. *Кирчів 1996*: Кирчів Р. Текстологія публікації фольклорних і етнографічних матеріалів у виданнях НТШ // Народознавчі зошити. – 1996. - № 4. – С.216.
 15. *Котляревский 1893*: Котляревский А.А. Сочинения. Том 2. – СПб., 1893. – С. 39.
 16. *Мушкетик 2014*: Мушкетик Л. Персонажі української народної казки. Монографія / Леся Мушкетик – К.: Український письменник, 2014. – С. 9, 5.
 17. *Сухобрус 1958*: Сухобрус Г.С. Казки // Українська народно-поетична творчість. В 2-х томах. – К., 1958, Т.1. – С. 365.
 18. *Франко 1955*: Франко І. Вибрані статті про народну творчість / Упоряд. О.І. Дей. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 290 с. – С. 240-241.
 19. *Франко 1979*: Франко І.Я. Байка про байку // Твори: У 50-ти томах. – К.: наукова думка, 1979. – Т. 20. – С.170.
 20. *Ortutay 1985*: Ortutay Gy. Magyar népköltészet: Népballedák, népmesék. – Вр.: Akadémiai K., 1985. – 374 p.
В статті розглядається фольклористическа діяльність В.Гнатюка як сказковеда. Обозначені напрямлення його досліджень, а іменно: проблема класифікації народних сказок; методика фіксації сказочних фольклорних наративов; критерії створення збірника сказок; удосконалення тематики міжнародного сюжетного указателя сказок. Також, в статті розглядається сучасне станення українського сказководення, його потенціал в удженні традиційної культури і філософії народу. К актуальним вопросам дослідження пренадлежит використання удченими відповідуючого наукового апарата, предложеного еше в начале ХХ в. при створенні збірників сказок.
- Ключевые слова:** українська народная сказка, сказководення, фольклористика, Владимир Гнатюк, составление сборника сказок

УДК 811.161.2'276.6:34

ББК 81.411.1-9

В. Я. Мельничайко, д-р пед. наук, проф.,
М. Й. Криськів, кандидат пед. наук,

Голос В. Гнатюка в дискусії про літературну мову на початку ХХ століття

У статті йдеться про питання, яке здавна хвилювало передових представників української літератури, культури і науки – необхідність удормування літературної мови й удніфікація («удностайненє») правопису. В дискусії з цієї проблеми, ХХ в. розгорілася на зламі ХІХ – ХХ століть, узяв участь і В. Гнатюк. Висловлені ним думки залишаються актуальними і в наш час. Зокрема і в освітній сфері.

Ключові слова: літературна мова, українська література, літературний правопис, В. Гнатюк.

V.Y. Melnychaiko, M.Y. Kryshiv. The contribution of V. Hnatyuk to the discussion of literary language at the beginning of XX century.

A very important question which was interesting for the forerunners of Ukrainian literature, culture and science is distinguished in this article. The problem is the necessity of unification of literary language and writing. V. Hnatyuk took part in discussing this problem which was raised in XIX-XX centuries. His thoughts are topical nowadays, particularly in the sphere of education.

Key words: literary language, Ukrainian literature, literary writing, V. Hnatyuk.

Тривалий і нелегкий був шлях української літературної мови до її сучасного стану. Започаткована «Енеїдою» І. Котляревського і закріплена геніальним Кобзарем нашим Т. Шевченком, продовжена у творчості Ю. Федьковича, І. Франка, Лесі Українки та десятків

інших його послідовників, вона все-таки розвивалася однобоко – в царині художньої літератури. Відсутність власної держави зумовила й відсутність ділового українського мовлення, розмежованість між різними державами – наявність цілеспрямовано пов'язаних (передусім через систему освіти) іншомовних впливів у сфері науки і культури не могли не позначитись і прямі заборони українського слова в регіонах, які потрапили до складу Польщі, Румунії і (найчастіше) Росії. В тому числі – у складі Радянського Союзу, який весь світ небезпідставно вважав закамупльованою російською імперією. Згадаймо твердження В. І. Леніна, що тільки при спільній дії пролетарів російських і українських вільна Україна можлива, а без такої єдності «про неї не може бути і мови». До речі, цей «Заповіт» взяли на озброєння новітні, путіновського покрою, реконструктори «русского мира».

Недовгий період «коренізації» (для нас – українізації) у 20 – х рр. ХХ століття закінчився голодомором і репресіями 30-х років, присвоєнням Росією усіх заслуг за перемогу над фашистською Німеччиною, маніакальною ідеєю створення єдиного радянського (російського) народу і, як результат, обов'язковістю знати російську мову і заохочуваною можливістю звільнитися від вивчення рідної.

Але ж історичний досвід учить, що інтенсивно розвиватися наука і культура будь-якого народу може тільки на основі всебічного розвитку і збагачення рідної мови, створення її унормованого, відшліфованого варіанту, який обслуговував би усі ділянки життя народу.

Крім художньої літератури, жива народна мова зберігалася в багатющому українському фольклорі, звідки автори могли черпати, як із животворного джерела, виражальні засоби своїх творів.

Необхідність унормованої літературної мови як передумова культурного розвитку народу стала особливо гострою у II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Цю потребу згодом стисло сформулював І. Огієнко: один народ – одна мова – один правопис. Однак досягти такого «уодностайнення» було дуже непросто. Адже кожен автор писав такою мовою, до якої він звик – мовою свого регіону, тобто діалектом. Виник великий різнобій у застосуванні мови в белетристиці, публіцистиці, у практиці періодичних видань, яких появлялося все більше, особливо на західних теренах України. Це викликало гостру полеміку на тему літературної мови, яка нерідко набувала ідеологічного забарвлення. У цій полеміці взяв участь і Володимир Гнатюк, ім'я якого носить наш університет, опублікувавши в журналі «Наша школа» статтю «Чи можлива тепер у нас уодностайнене української мови, правописи?» [3, с. 61 – 65]. Як дослідник народної творчості, він був добре обізнаний з говірками різних регіонів України і, отже, міг компетентно судити про складність обговорюваної проблеми.

Вихідним пунктом для міркувань про уніфікацію правопису автор обирає тезу, що «кожен народ, що жиє і розвивається культурно», багато уваги приділяє усталенню літературної мови і якнайтісніше зв'язаного з нею правопису, але у нас цього не спостерігається. Хоч «протягом ХІХ ст. говорено про це немало, але до уодностайнення так і не дійшло» [3, с. 61]. Незважаючи на те, що цим питанням займалися і Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові з його спеціальною мовною комісією, і Українське Наукове Товариство в Києві. Ситуацію, що виникла на початку ХХ ст. в полемічному запалі у редакційній статті журналу «Наша школа» названо «загальним правописним замішанням», «у вир якого потрапила навіть школа» [2; с. 2]. До речі, мова самого журналу могла б бути ілюстрацією цього прикрого явища.

Вихід із цієї надзвичайно складної ситуації, коли не тільки у письменника, журналіста, але й, за свідченням В. Сімовича, «у кожного вчителя своя осібна граматики, кожний має свою осібну термінологію, кожен каже писати його власною правопису» [5, с. 5]. В. Гнатюк вважає, що проблему не вдасться розв'язати швидко, оскільки стабілізація і унормування літературної мови і правопису стане можливою лише тоді, коли «різниць між регіонами вирівнюються», коли «українська мова на всій території її функціонування набуде однакових прав» (як відомо, умови для розвитку мови в Австро-Угорщині та в Росії були суттєво відмінними: тоді ще про єдину незалежну Соборну Україну питання не стояло). Автор обгрунтовано твердить, що «літературна мова виробляється довго, але усталена раз, не

змінюється швидко, хоч ненастанно обновляється». А «від усталення літературної мови залежить також усталене правописи» [3, с. 61]. Потрібна тривала кропітка робота над тим, щоб увібрати в літературну мову всі необхідні для неї виражальні засоби з різних джерел, в т.ч. з діалектів. Адже «кожен діалект може дати основу для створення літературної мови, але сам не може нею бути, бо він занадто бідний, щоб міг доставити всі поняття, потрібні культурним людям» [3, с. 64].

Як це не прикро, але проблема, порушена у статті В. Гнатюка, залишається актуальною і сьогодні. Хоч ми не маємо вже правописів Київського і Львівського, але й на 25 році державної незалежності України існує, окрім правопису, що функціонує в Україні, і дещо інший, яким користується західна українська діаспора, у періодичних виданнях час від часу натрапляємо на помітку, що у статті «збережено авторський правопис». А повної уніфікації так і не досягнуто, отже, над проблемою і далі потрібно працювати.

Потрібні для висвітлення тем, далеких від повсякденної практики міжособистісного спілкування – офіційних, ділових, наукових, публіцистичних, – поняття, а відповідно і терміни «беруться з інших діалектів, з інших мов, нових і старих, живих і мертвих, а надто творяться самостійно на загальних основах мови» [3, с. 64].

Ця остання теза особливо важлива для нашої сфери – педагогічної діяльності, викладання української мови у середніх і вищих навчальних закладах. Зокрема, вона стосується багатьох освітніх проблем:

ставлення до запозичень з інших мов (з одного боку – збагачення літературної мови, з другого – засмічення її зайвими іншомовними елементами, калькування, суржик, нісенітниця комп'ютерного перекладу);

увага до авторських новотворів, їх відповідності загальним законам нашої мови;

ставлення до діалектизмів у контексті усного і писемного зв'язного мовлення, зокрема – у структурі художнього твору, в учнівських творчих роботах. Щоправда, у процесі навчання вчителі часто звертаються до явищ місцевої говірки. Але здебільшого робиться це з єдиною метою – для подолання діалектних відхилень від літературних норм у мовленні школярів. Навчальна література теж націлює в основному на цей аспект проблеми, такий однобічний підхід не тільки неправильний, але й шкідливий: він позбавляє вчителя низки дійових засобів підвищення ефективності навчальної і виховної роботи з учнями;

У ході навчання учні повинні дізнатись і про позитивні якості місцевих говірок, про необхідність їх наукового вивчення. Адже:

чимало діалектизмів є свідками давніх етапів історичного розвитку мови (напр., поліські дифтонги);

те, що діалектизми однієї мови мають аналоги в споріднених літературних мовах (рос. діал. каліюжа, чапля; укр. діал. парень, пітушок; зах. - укр. діал. Теньгий (міцний, дужий), наочно показує і колишні зв'язки сусідніх племінних діалектів, і спорідненість слов'янських мов;

у місцевих говорах є чимало слів, цікавих щодо походження і способів утворення, і аналіз їх може розширити лінгвістичні горизонти школярів (напр., у буковинських говірках тюркало – свисток, дзюркач – джерело, кукувевка – сова, кутлянка – частина села);

у ряді випадків помічаються цікаві семантичні зміщення (бїтва – війна, сїріло – світало, постаратись – придбати), своєрідність вживання (не обхóдить – не цікавить, не турбує) і синтаксичних зв'язків (дарувати(кого?) молоду).

є діалектні слова, які не мають еквівалентів у літературній мові (кременістий голуб – темно-сірий з чорними смугами; коштєнный – той, що мав багато витрат; набутний – доступний для придбання; сўтички – вузький прохід між двома будівлями і т. п.);

говірки багаті і на своєрідні фразеологізми (напр., подільські – робїти з писка холєву, хоть би пси трав ўїли, має смолу на руках, забїтисє до по́душки, зїйти на пси, проклинати на чім світ стоїт, ані на чóрне під нігтем, на гóлову впав, чешї дїдька зрїдка).

Діалектизми не є чимось протиставленим літературній мові. Місцеві говори і літературна мова перебувають у постійних і тісних взаємозв'язках.

Діалектизми у художніх творах дозволяють не тільки назвати специфічні реалії певної місцевості, але й типізувати та індивідуалізувати мову персонажів (напр., у «Тінях забутих предків» М. Коцюбинського, новелах В. Стефаника та ін.). Тому діалекти завжди були, є і, очевидно, ще дуже довго будуть джерелом збагачення літературної мови. Згадаймо недавно освоєні українською літературною мовою слова трепета, нелинь.

Отже, треба пам'ятати, що місцева говірка – не спотворення загальнонародної мови, це запасний відділ великої скарбниці нашого лексичного фонду.

Виховувати уважних і чуйних спостерігачів – любителів і цінителів рідного слова – одне з найблагородніших завдань учителя-словесника. І воно ніскільки не суперечить іншому – підвищенню мовної культури.

Займатись такими спостереженнями можна як на уроках, так і в позакласній роботі з мови. Орієнтирами у цьому нам можуть слугувати думки видатних діячів нашої науки і культури, в тому числі й Володимира Гнатюка.

Література:

Бабич Н. Д. Історія української літературної мови: практикум / Н. Д. Бабич. – Львів : Вид-во ЛДУ «Вища школа», 1983. – 244 с. (Вступ – с. 4 – 8).

В справі нашої правописи // Наша школа, 1909. – Р. III. – Кн. 1. – С. 1 – 4.

Гнатюк В. Чи можливе тепер у нас уодностайнене літературної мови й правописи? / В. Гнатюк // Наша школа, 1909. – Р. III. – Кн. 2 – 3. – С. 61 – 65.

Сімович В. Граматика української мови: / В. Сімович. – Вид. 2-е. – Київ – Лейпціг: Українська накладня, 1919 р. – 584 с. (Увід – с. 9 – 24).

Сімович В. Декілька слів про науку граматики в наших середніх школах / В. Сімович // Наша школа. – Р. III. – Кн. I. – С. 5 – 9 ; Кн. II. – С. 20 – 34.

В.Я. Мельничайко, М.Й. Крыськив. Голос В. Гнатюка в дискуссии о литературном языке в начале XX столетия.

В статье говорится о вопросе, который издавна волновал передовых представителей украинской литературы, культуры и науки – необходимость нормирования литературного языка и унификация («уодностайнене») правописания. В дискуссии по этой проблеме, которая разгорелась на рубеже XIX – XX веков, принял участие и В. Гнатюк. Высказанные им мысли остаются актуальными и в наше время. В том числе и в сфере образования.

Ключевые слова: *литературный язык, украинская литература, литературное правописание, В. Гнатюк.*

УДК 811. 161. 2'372-112

Г. Д. Панчук, к. філол. н., доц. (Тернопіль)

Питання мови у листуванні Володимира Гнатюка й Михайла Грушевського

Стаття присвячена аналізу приватного листування В. Гнатюка та М. Грушевського. Попри різні особисті чи суспільні питання (оцінки творів художньої літератури, стосунки з редакторами та видавцями тощо) на сторінках листів, увагу привертає обстоювання В. Гнатюком питання функціонування рідної мови.

Ключові слова: *епістолярій, епістолярний стиль, літературна мова, стилістика, фольклорист.*

This article analyzes the private correspondence Gnatyuk V. and M. Hrushevsky. Despite various personal or social issues (assessment of fiction, relationships with editors and publishers, etc.) on the pages of letters, draws attention to defending V. Gnatyuk the functioning of the native language.

Keywords: *correspondence, epistolary style, literary language, style, folklorist.*

Постановка наукової проблеми: У мовознавстві відомі два типи листів. Ділове спілкування послуговується терміном «службове листування». Йдеться про найпоширеніший вид документації, за допомогою якого відбувається обмін інформацією. За кількістю адресатів розрізняють листи звичайні, циркулярні, колективні. Функціональні ознаки службових листів полягають у тому, що є листи, які вимагають відповіді і які не вимагають її. За характером інформації такі листи поділяють на різні групи: супровідні, листи запрошення, листи повідомлення, гарантійні листи, листи-відповіді і под. (Савчин